

МОЙСЕЙ Л. Т.

*Чернівецький національний університет імені Юрія
Федьковича*

КОНТРАСТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТОСФЕР ЖІНОЧОГО ТА ЧОЛОВІЧОГО РОДІВ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті проаналізовано концептосферу жіночого роду давньоанглійської мови. Виокремлено домінантні концепти концептосфери та лексичні одиниці, що їх вербалізують. Проведено внутрішнє контрастивне дослідження концептосфер жіночого та чоловічого родів. Доведено, що домінантні концепти обох концептосфер співпадають, проте різняться своїм концептуальним ядром.

Ключові слова: давньоанглійська мова, жіночий рід, чоловічий рід, концептосфера, концепт, ядро, периферія, лексико-семантична група.

В статье исследуется концептосфера женского рода древнеанглийского языка. Выделены доминантные концепты концептосферы и лексические единицы, которые их вербализируют. Проведено внутреннее контрастивное исследование концептосфер женского и мужского родов. Доказано, что доминантные концепты двух концептосфер совпадают, но разнятся своим концептуальным ядром.

Ключевые слова: древнеанглийский язык, женский род, мужской род, концептосфера, концепт, ядро, периферия, лексико-семантическая группа.

The article deals with the conceptual system of the feminine gender in old English. The dominant concepts of the conceptual system together with the lexical units which verbalize them are singled out. Inner contrastive analysis of the masculine and feminine conceptual systems has been done. It has been proved that the dominant concepts of both conceptual systems coincide but do differ in their conceptual nucleus.

Key words: old English, feminine gender, masculine gender, conceptual sphere, concept, nucleus, periphery, lexico-semantic group.

У сучасній лінгвістиці існують різноманітні підходи до вивчення тих чи інших явищ у кожній окремій мові. За словами В. Д. Аракіна, кожна мова розвивається за своїми внутрішніми законами, тим не менш у кожній з мов продовжують діяти деякі закони, які були характерні для мови-основи. Історичний метод розглядає кожне явище – фонетичне, граматичне чи лексичне, в його історичному розвитку. Цим забезпечується точний науковий підхід до вивчення сучасного стану окремих мов [1:11–12]. Функціонування мови потрібно досліджувати як у синхронному, так і в діяхронному планах, тому що знання історичних змін у мові дає змогу усвідомити як невід’ємну частину соціуму не тільки мову, але

й сам процес пізнання. За словами І. В. Руденкової синхронному підходові не суперечить розгляд мовних явищ і процесів у їх динаміці [2:8]. Кожна мова із розвитком суспільства поповнюється, перш за все, новою лексикою. Людина починає мислити новими поняттями, які складаються у лінгвокультурні категорії. Кожному періоду розвитку суспільства притаманні свої категорії. З плином часу їхні межі розширюються або звужуються, можливе зникнення одних категорій та виникнення нових.

З. Д. Попова та Й. А. Стернін зазначають, що мислення людини невербальне, воно відбувається за допомогою універсального предметного коду. Люди мислять концептами, які є кодовані одиницями цього коду. Мова – це один із засобів доступу до свідомості людини, її концептосфери, до змісту і структури концептів як одиниць мислення. Концепт вчені трактують як приналежність свідомості людини, глобальну одиницю мислинневої діяльності, квант структурованого знання [3:7]. У центрі сучасних лінгвістичних досліджень є людина. “Антропоцентризм як методологічний принцип, – за словами В. В. Михайленка, – є важливим для сучасних лінгвістичних досліджень, які здійснюються в когнітивній парадигмі знань, і полягає в тому, що наукові об’єкти вивчаються, перш за все, відповідно до їх значення для людини, за їх призначенням у її життєдіяльності, за їх функціями в розвитку людської особистості” [4:22].

Актуальним є когнітивне дослідження концепту роду у історичному розвитку, оскільки категоризація світу на істоти / неістоти з подальшим поділом на він / вона / воно відбувається першочергово у свідомості людини та з плином часу змінюється завдяки зовнішнім факторам впливу.

Метою нашого дослідження є вивчення лексичних одиниць, що вербалізують концептосферу жіночого роду давньоанглійської мови та за допомогою контрастивного аналізу порівняння концептосфер чоловічого та жіночого родів.

Метод контрастивного аналізу орієнтований на встановлення подібних чи відмінних рис на синхронному зрізі у структурі порівнюваних мов. Проте ми порівнюємо концептосфери на синхронному зрізі давньоанглійської мови, застосовуючи внутрішній контрастивний аналіз.

Об'єктом дослідження є концепт роду у давньоанглійський період.

Предметом – реконструкція концептосфери жіночого роду на основі виокремлених лексичних одиниць.

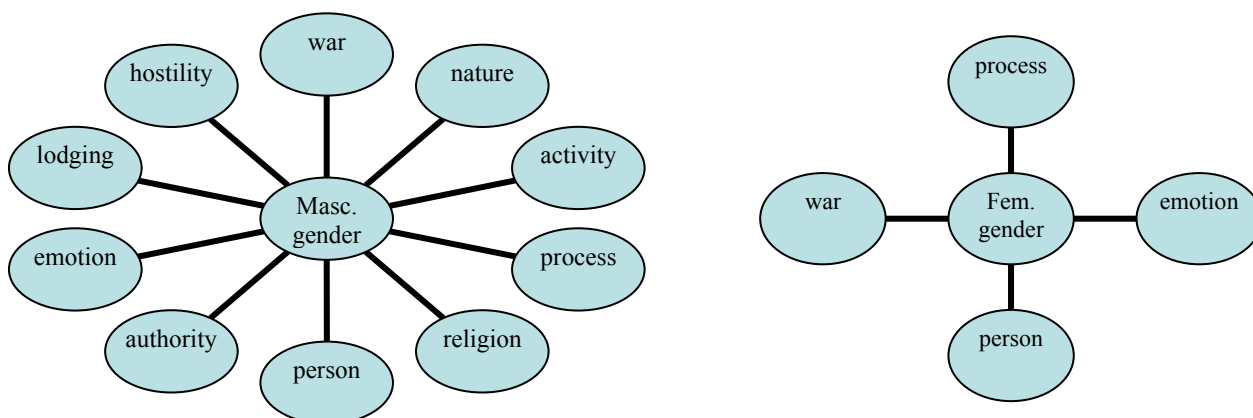
Матеріалом слугували тексти VII–поч. XI століть: *Beowulf*, *Cædmon Hymn*, *The Fates of the Apostles*, *Juliana*, *Judith*, *Widsith*, *The Battle of Maldon*, *The Battle of Brunanburh*, *The Wanderer*, *Christ and Satan*. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань:

- надати кількісну характеристику лексичних одиниць маркованих жіночим родом у д.а. творах;
- угрупувати лексеми, які вербалізують той чи інший концепт у лексико-семантичні групи (ЛСГ);
- виявити домінантні та периферійні концепти концептосфери жіночого роду давньоанглійського періоду;
- порівняти концептосфери чоловічого та жіночого родів досліджуваного періоду.

Кількість іменників жіночого роду, отриманих методом суцільної вибірки з д. а. текстів, складає 448, що становить 21,3 % усіх проаналізованих. Якщо у сучасній англійській мові іменники жіночого роду це ті, що несуть вказівку на жіночу стать, то в д. а. мові іменників істот, серед проаналізованих, виокремлено всього – 32. Тринадцять іменників можуть відноситись до таких, що позначають істот, якщо вони вказують на індивідів зокрема, та неістот, якщо іменник несе ознаку збірної назви, наприклад: *cneoris* “*generation*”, *eorodcist* “*company*”, *folcscearu* “*nation, division of people*” та ін. Зареєстровано один іменник, який може позначати істоту, або ж його приналежність до істот чи неістот визначається контекстом: *dugup* “*men*” – істота, “*manhood, troop, army*” – істота/неістота. Д.а. іменник *ben* є багатозначним, і відповідно до значення у тексті може бути зарахованим до такого, що позначає істоту або неістоту, наприклад у значенні “*prayer*” – істота, а у значенні “*petition, demand*” – неістота. Проте, навіть зарахувавши усіх до істот, кількість сягає всього 10,5 %. Всі решту марковані жіночим родом – іменники на позначення неістот.

За концептуальними ознаками ми угрупували іменники жіночого роду у відповідні лексико-семантичні групи (ЛСГ) відповідних концептів. 22 іменники є багатозначними та можуть

відноситись до структур різних концептів, тому вони не враховані (аналіз таких іменників є у перспективі нашого дослідження). Всього нами виділено 54 концепти. Проте слід зазначити, що кількість лексем, які входять до більшості з них, невелика, що, можливо, і пояснює те, що такі концепти не є характерні жіночій концептосфері, а все ж таки притаманні чоловічій або відносяться до концептосфери середнього роду (що буде встановлено у подальшому дослідженні). За кількістю лексем, які входять до кожного концепту, ми виділили чотири домінантні. Кількість лексем такого концепту складає не менше 30. Саме таку кількість лексем ми допускали при виділенні домінантних концептів у концептосфері чоловічого роду д. а. мови (див. статтю “Концептосфера чоловічого роду давньоанглійського періоду”) [5].

Схеми 1, 2. **Домінантні концепти концептосфер чоловічого та жіночого родів д.а. мови**

Як видно зі схем, домінантні концепти концептосфери жіночого роду є серед домінантних концептів чоловічого роду. Співпадання домінантних концептів свідчить про те, що ці чотири концепти: війни, дії, особи, емоцій були домінантними у житті давніх англійців VII–XI ст. та відображають їхню картину світу (концептосферу).

Таблиця 1

Кількісні характеристики домінантних концептів концептосфер чоловічого і жіночого родів д.а. мови

№	Концепти	іменники чоловіч. роду	іменники жін. роду	всього
1	war	138	35	173

2	action	75	51	126
3	person	57	42	99
4	emotions	48	43	91

Як показав проведений аналіз, за кількісними характеристиками лексем, що вербалізують концепти, переважають марковані чоловічим родом, що вказує на те, що ці концепти відображали концептосферу чоловічого роду. Проте, продовжуючи наше дослідження, ми виділили ядро та периферію кожного концепту двох концептосфер. Як виявилось, вони суттєво відрізняються. Ядерною ЛСГ концепту війна, що входить до концептосфери чоловічого роду (КЧР), є ЛСГ воїна/бійця. Ядром цього ж концепту концептосфери жіночого роду (КЖР) є ЛСГ військових обладунків. ЛСГ воїна/борця налічує всього дві номінації у КЖР за умови, що маються на увазі учасники, а не збірна назва: *fyrð* “army”, *herelaf* “remnant of an army”. Ця ЛСГ знаходиться на далекій периферії КЖР. Ядерна ЛСГ військових обладунків КЖР притаманна концепту війни КЧР проте не являється його ядром. Окрім ядерної ЛСГ концепту війни ЖКР виділяємо периферійні – це ЛСГ війни/бою, наприклад: *gud*, *sæc*, *beado* та ін.; ЛСГ зброї (всього три лексичних одиниці): *here-wæd* “armour”, *hildenædre* “arrow”, *incgelaf* “sword”.

Концепт дії/процесу вказує на велику активність давніх англійців, які постійно в дії, боротьбі. Щоб розмежувати принцип віднесення іменників до чоловічого чи жіночого роду, ми знову виділили ядра цього концепту. Для цього ми розділили лексеми у ЛСГ групи позитивних, негативних та нейтральних або невизначених дій/процесів. Ядро у КЧР склала ЛСГ нейтральних дій/процесів 42 номінації (наприклад: *ingang* “entry”, *æðm* “breath”, *fedelast* “footstep” та ін.) із 75 вибраних. Ядром концепту КЖР стала ЛСГ негативних – 22 (наприклад: *inwitrun* “malicious counsel”, *nidwrasu* “severe punishment”, *womdæd* “evil deed” та ін.) та ЛСГ позитивних дій (16 лексичних одиниць), наприклад: *bot* “help, assistance”, *ellendæd* “a deed of valour”, *freondlaðu* “a friendly invitation”. Слід зазначити, що дій, які несуть в собі позитив у КЧР всього 6. Отже, можемо стверджувати, що іменники на позначення дії, які несли в собі конотацію позитиву чи негативу маркувалися жіночим родом.

Нейтральні або невизначені іменники дії маркувалися чоловічим родом.

Іменники, які позначають особу, що не увійшли в структури інших концептів, разом із лексемами на позначення рис характеру та частин тіла складають концепт людини/особи. Ядром концепту в обох концептосферах є людина. Однак, якщо чоловічим родом переважно маркувалися іменники, які могли позначати осіб обох статей, наприклад *æglæca* “*wretch, miserable person*”, *anhaga* “*one dwelling alone*”, то серед номінацій жіночого роду виокремлено іменники, що вирізняють саме жіночу стать: *hlæfdige* “*lady*”, *ides* “*woman*”, *meowle* “*maid, damsel*” та ін. ЛСГ рис характеру у концептосфері жіночого роду проаналізованих творів нараховує 9 лексем, з яких 6 мають позитивну конотацію (*cyst* “*excellence, virtue*”, *milts* “*kindness*”, *modbracu* “*impetuosity*” і ін.) та 3 – негативну (*leasung* “*falseness*”, *irgþ* “*sluggishness*”, *wlenco(u)* “*pride, arrogance*”) у той час як лексеми цієї ЛСГ чоловічої концептосфери мають виключно негативну конотацію, наприклад: *anmedla* “*pride, arrogance*” *dolgilp* “*foolish pride*” та ін. ЛСГ частин тіла нараховує 10 лексичних одиниць. Вісім – це іменники на позначення зовнішніх органів: *hand, hond* “*hand*”, *eaxel* “*shoulder*”, *folm* “*palm*”, 2- внутрішніх: *heorte* “*heart*”, *ædre* “*artery, vein*”. Неможливо розмежувати за яким принципом вони маркувалися чоловічим чи жіночим родом, так як ЛСГ частин тіла КЧР теж нараховує 19 лексем.

Домінантним у картині світу давніх англійців є концепт емоцій / відчуттів. У концептосфері жіночого роду він займає друге місце за кількістю лексем, що його вербалізують, в той час як у чоловічій він є восьмим. У КЖР концепт структурується ЛСГ позитивних та ЛСГ негативних емоцій. Ядром є ЛСГ позитивних емоцій, що складається із 28 іменників, наприклад: *eadlufe* “*happiness of love*”, *eðelwyn(n)* “*joy of a country*”, *est* “*good pleasure, favour*” та ін. ЛСГ негативних емоцій налічує 15 номінацій, наприклад: *deapcwalu* “*deadly pain, agony*”, *fyrenþearf* “*dire distress*”, *hreow* “*grief, sorrow*” та ін. Ядром концепту емоцій у КЧР є негативні емоції. Отже позитивні емоції маркувалися переважно жіночим родом, а негативні чоловічим. Серед позитивних емоцій/відчуттів КЖР превалюють лексичні одиниці з семантичною

ознакою кохання, наприклад: *heahlufu* “great love”, *frig* “love, affection” та інші. У ядерній ЛСГ негативних емоцій КЧР превалюють лексичні одиниці на позначення ненависті, наприклад: *ecghete* “swordhate, hostile hate”, *hete* “hate, enmity”, *nið* “hatred, enmity” ін. Як показує аналіз, ядра концептів мають протилежні семантичні значення.

Серед решти домінантних концептів, що складають концептосферу чоловічого роду, проте не є серед домінантних у КЖР знаходяться концепти природи, сфери діяльності, релігії, влади, приміщення та ворожості. У концептосфері жіночого роду всі ці концепти також представлені, проте вони знаходяться на периферії. Концепт природи КЖР характерний випадковими номінаціями, які неможливо виділити у ЛСГ. Найбільша ЛСГ, яку ми виділили за кількістю лексем (9) – це ЛСГ природні явища, наприклад: *ystru* “darkness”, *yð* “vawe”, *gled* “flame, fire” та ін. Кількість лексичних одиниць концепту сфера діяльності у КЖР складає всього 1,9 % від усіх іменників жіночого роду. Якщо людина серед номінацій чоловічого роду представлена як такою, що має певний рід занять: *brimwisa* “captain”, *dema* “judge”, *handþegen* “servant” та ін.; виконавець різних дій: *ar* “messenger”, *attorsceaða* “venomous destroyer”, *bena* “petitioner” то у КЖР вся сфера діяльності зводиться до служниці з семантичною ознакою жіночої статі: *ðignen* “female servant”, *foregenge* “femail servant”, *ginger* “maid-servant” та ін. Всього номінацій, що входять до цього концепту 8. Такий розподіл вказує на те, що у д. а. суспільстві будь-яка сфера діяльності, робота, виконання дій, асоціювалась з чоловіком. Жінці відводилась роль тільки хатньої служниці.

Концепт релігії представлений у КЖР 11 лексемами. Серед яких чотири позначають гріх: *syn* “sin”, *fyrnsyn* “sin of yore”, *godscyld* “sin against a god”, *niðsyn* “sin of violence”, де у КЧР тільки одна номінація – *leather*. Отже, номінації гріха у д.а. мові маркувалися жіночим родом, а всі святі, бог, диявол – чоловічим.

Концепт влади не був характерним для КЖР. Всього зареєстровано три номінації: *dryhtcwen* “noble queen”, *freawrasen* “noble or royal chain, diadem”, *ealdorduguð* “the chief nobility”, що становить 0,7%.

Сім лексем нараховує концепт приміщення (*Heall* “hall, residence”, *fen-freoðo* “asylum”, *gifheall* “a hall in which gifts are distributed” та ін). Ворожість, як характерна ознака концептосфери чоловічого роду, виражена всього 4 номінаціями у КЖР та складає 1 % (*fæghp* “feud, hostility”, *gesacu* “hostility”, *læððu* “enmity”, *wælfæhð* “deadly feud”). Лексеми з концептуальними ознаками ворожості чи приміщення можна вважати такими, що входили до КЧР.

Отже, у результаті проведеного аналізу, нами встановлено, що концептосфери чоловічого та жіночого родів у д. а. мові були представлені чотирма домінантними концептами, що співпадають: війни, дії, особи та емоцій. Домінанти концептосфер збігаються, проте різним є їхнє концептуальне ядро. Серед характерних ознак за якими давні англійці маркували іменники жіночим родом є: жіноча стать (концепт особи), емоційність, переважно позитивна (концепт емоцій та концепт дії), предмети, що є засобом для виконання будь-якої дії (концепт війни: ЛСГ військових обладунків). Решту домінантних концептів КЧР знаходяться серед близької та дальньої периферії КЖР.

Перспективою дослідження є вивчення концептосфери середнього роду та її порівняння із концептосферами чоловічого та жіночого родів задля встановлення принципів класифікації іменників за родами у д. а. мові та подальшого розвитку категорії роду в англійській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аракин В. Д. История английского языка: [учеб. пособие] / В. Д. Аракин / – [2-е изд.]. – М. : ФИЗМАТЛИТ, 2003. – 272 с.
2. Руденкова И. В. Анафорический род в его отношении к грамматическому роду и именной категории лица (на материале индоевропейских языков) : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук / Руденкова Ирина Вячеславовна. – Владимир, 2010. – 23 с.
3. Попова З. Д. Основные черты семантико-когнитивного подхода к языку / З. Д. Попова, И. А. Стернин // Антология концептов / [под. ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. – М. : Гнозис, 2007. – С. 7–9.
4. Михайленко В. В. Рангова концептуалізація в англійській мові / В. В. Михайленко // Філологічні науки. – Чернівці : Книги, 2010. – Вип. 22, т. 2. – С. 21–25.
5. Мойсей Л. Т. Концептосфера чоловічого роду давньоанглійського періоду / Л. Т. Мойсей // Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк : Волинськ. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2011. – № 3, ч. 1. – С. 115–120.